

Foregående Kalløe Amt.

VI. Dronnigborgamt.

Dronnigborgamt grændser mod Norden til Mariagerfiord og Amt, mod Vesten til Viborgstift og Silkeborgamt, mod Sønden til Havreballegaardsamt, og mod Østen til Kalløeamt og Kattegat. Det kontribuerende Hartkorn i dette Amt udgjør 1200 Tdr, Hartkorn. Udi

dette Amt ligger den Kiøbstæd Randers. Af ferske Søer i dette Amt er Glemstrupsøe den største. Af Aaer er især bekiendt den store Gudenaee, som kommer fra Skanderborgsøe forbi Silkeborg, og derpaa løber baade omkring og igiennem en Deel af dette Amt ud ved Randersfiord. Den prægtige og navnkundige Laxefangst, hvorudi adskillige ved Fiorden boende Proprietairer have Deel, falder i Randersfiord, som har sit Indløb af Kattegat, fire Mile fra Randers, og giver ypperlig Seilads til den Kiøbstæd Randers. Dette Amt bestaaer af otte Herreder, hvilke ere: 1) Sønderlyngherred, hvis Geistlighed hører til Viborgstift; 2) Nørrehaldherred; 3) Gierlevherred; 4) Støvringherred; 5) Galtnerherred; 6) Houlsbergherred; 7) Rougsøehherred; 8) Onsildherred.

Vi merke nu hvert Herred i Særdeleshed.

I. Sønderlyngherred.

Sønderlyngherred grændser mod Norden til Nørrelyngherred i Viborgstift; mod Sønden til Middelsomherred i samme Stift, hvor Nørreaae, som flyder ud i Randersfiord, gjør Skiellet imellem Sønderlyng- og Middelsomherreder; mod Østen til Nørre- og Støvringherreder; og mod Vesten til Nørreherred i Viborgstift. Dette Herred hører i det Verdslige til Dronningborgamt, men i det Geistlige hører hele Herredet til Viborgstift, og staaer under Biskoppen i Viborg. Sønderlyngherred bestaaer af fiorten Landsbykirkesogne, hvilke ere: 1) Ørumkirkesogn; 2) Viskumsogn; 3) Veirumsogn; 4) Biergegravsogn; 5) Aalumsogn; 6) Tanumsogn; 7) Vorningsogn; 8) Qvorningsogn; 9) Hammershøisogn; 10) Tievesogn; 11) Vingesogn; 12) Nørbeksogn; 13) Sønderbeksogn; 14) Læstensogn.

Vi merke nu hvert Sogn især.

1) **Ørumsogn** bestaaer af Ørumbye; Hulbekbye; Møllerupbye.

2) **Viskumsogn** er det ene Annex til Ørumkirke. Dette Sogn er kun lidet af Hartkorn, men stort af Cirkumference, bestaaende af mange smaa Steder, som ligge langt fra hinanden. Til Sognet hører: Viskumgaard, en Herregaard, beliggende tæt ved Kirken. Gaarden og Hovmarkerne ere oprettede af en nedbrudt Landsbye, ved Navn Viskum, og dens tilhørende Bønderjorde, den frie Hovedgaardstaxt er 32 Tdr. 1 1/2 Alb., Mølleskyld 1 Td. 2 Fkr., Bøndergods 169 Tdr. 5 Skpr. 3 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 4 Skpr. 1 Fkr., Mølleskyld

5 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr., Tiender 39 Tdr. 2 Skpr. Overviskum; Ærikstrup; Lundtoft; Faardalbye; Oxevang; Øebe; Store Torsager; Lille Torsager; Dunkøe.

3) **Veirumsogn** er det andet Annex til Ørumkirke. Dertil hører: Veirumbye, hvor der er bygt et Broehuus for den, som skal oppebære Broepenge af dem, der passere over Veirumbroe, hvilken er lagt over Aaen; Storefuglesang; Lillefuglesangl; Veirumholt; Snixtrup; Broemølle.

4) **Biergegravsogn**. Dertil hører Biergegravbye og Overfusingbye.

5) **Aalumsogn** er Annexet til Biergegravkirke. Dertil hører: Aalumbye; Giernerupbye; Venningbye; Svinningbye; Volstrupgaarde; Fusing, hvis Navn ogsaa skrives Fusinge og Fusingøe, er en stor og betydelig Herregaard, beliggende en Miil fra Randers ved en fiskerig Søe, og tillige omgiven med store Skove. Denne Herregaard er Aar 1752 opretter til et Stamhuus for den Plessiske Familie. Den frie Hovedgaardstaxt er 70 Tdr. 3 Skpr. 1 Alb., Skovskyld 2 Tdr. 5 Skpr. 1 Fkr., Mølleskyld 8 Tdr. 4 Skpr., Bøndergods 710 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr. 1/2 Alb., Tiender 268 Tdr. 2 Skpr. Under Taarnet i Aalumkirke er et stort Liigkapel for den Plessiske Familie.

6) **Tanumsogn** er det andet Annex til Biergegravkirke, og bestaaer allene af, Tanumbye.

7) **Vorningssogn** bestaaer af Vorningbye; Holmbye; Hvidingbye; Vorningmølle, som er en liden Græsmølle.

8) **Qvorningsogn**, hvis Navn ogsaa skrives Korningsogn, er det ene Annex til Vorningkirke. Dertil hører: Qvorning- eller Korningbye; Aarupbye; Korningmølle, en liden Græsmølle.

9) **Hammershøysogn** er det andet Annex til Vorningkirke. Dertil hører: Overhammershøbye; Nederhammershøbye; Lundgaard, en eensted Gaard.

10) **Tielesogn**. Dertil hører: Fovlumbye, hvor Præstegaarden ligger; thi her i Byen har fordum ligget en Kirke, som nu er nedbrudt, men dens Rudera sees endnu, og i dens Kirkegaard, som ligger midt i Byen, begravnes endnu de Døde. Rusebye; Formyrebye; Vestertiele; Tiele, en Herregaard, hvis Hovedgaards Eiendom var kun liden af Begyndelsen, indtil at den tæt hos liggende Landsbye Tiele, bestaaende af tolv Bøndergaarde, blev afbrudt, og Byens Jord og Marker henlagte under Herregaarden. Til Refusion og Vederlag

for Præstetiende og anden Rettighed er tillagt Sognepræsten at nyde aarlig af Herregaardens Eier 6 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg og 6 Tdr. Havre, efter en Kommissionsdom Aar 1693. Denne Gaard har herlige Kornmarker, saa og overflødig Ildebrand af Lyng og Tørv, desuden overmaade prægtige Skove, beliggende en Miilsvei derfra, nemlig Bigumbøgeskov og Lindumegeskov, prægtigt Fiskerie i nogle ferske Søer, og især en betydelig Aalefangst. Denne Herregaard er tilligemed Vingegaard oprettet til et Stamhuus Aar 1759 for den Lüttichauske Familie. Gaardens frie Hovedgaardstaxt er 67 Tdr. 3 Skpr. 3 Fkr. 2 1/2 Alb., Skovskyld 5 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr., Mølleskyld 6 Tdr. 5 Skpr. 2 Fkr., Bøndergods til begge Gaarde, baade til Tiele og Vingegaard, er 482 Tdr. 2 Skpr. 3 Fkr. 1 1/4 Alb., Skovskyld 5 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr., Mølleskyld 3 Tdr. 3 Skpr. 2 Fkr. 1 1/2 Alb., Kirketiender 45 Tdr. 3 Fkr. 3/5 Alb. Udi Tielekirke er et prægtigt Epitaphium af Marmor og Alabast.

11) **Vingesogn** er Annexet til Tievesogn. Dette lille Sogn bestaaer ikkun af en eeneste Bye, Vingebye, som har 6 Bøndergaarde; dernæst Vingemølle; Vingegaard, en Herregaard, som er henlagt under Stamhuset Tiele; dens frie Hovedgaardstaxt er 12 Tønder 7 Skpr. 2 Fkr. 1/2 Alb.

12) **Nørbeksogn**, som bestaaer allene af Nørbekbye, hvori fordem har ligget en adelig Herregaard, Nørbekgaard kaldet, men beboes nu af to Bønder uden nogen Slags Frihed; Sognepræsten er residerende Kapellan for Stiftsprovsten i Viborg.

13) **Sønderbeksogn** er det ene Annex til Nørbekkirke. Dertil hører Sønderbekbye; hvori ogsaa har i fordem Tid ligget en adelig Herregaard, Sønderbekgaard kaldet, men nu beboes samme af to Bønder uden al Frihed.

14) **Læstensogn** er det andet Annex til Nørbekkirke, og bestaaer ikkun af Kirkebyen Læsten.

15) **Hornbeksogn** er Annexet til Kristrupkirke i Sønderhaldherred paa Kalløeamt. Til Sognet hører: Nederhornbekbye og Overhornbekbye. Dette Sogn ligger tæt ved Kiøbstæden Randers.

16) **Tapdrupsogn** er Annexet til Graabrødrekirke udi Viborg. Dertil hører: Tapdrupbye; Surbekmølle; Tistedbye; Spanggaard; Skovsgaard, en liden ufrige Gaard, som nu hører under Asmildkloster; samme Gaard kaldes ogsaa Skovsgaardsladegaard. Dette Sogn er i Matrikelen anført til dette Herred.

II. Nørrehaldherred.

Nørrehaldherred grændser mod Østen til Randersfiord; mod Vesten til Sønderhaldherred; mod Norden til Onsildherred; mod Sønden til Støvringherred. Dette Herred bestaaer af elleve Landsbyekirkesogne, hvilke ere: 1) Spentrupsogn; 2) Gassumsogn; 3) Asfergsogn; 4) Faarupsogn; 5) Glenstrupsogn; 6) Koustedsgn; 7) Rostedsogn; 8) Vesterrørslevsogn; 9) Svenstrupsogn; 10) Tvedesogn; 11) Lindesogn.

Vi merke nu hvert Sogn især.

1) **Spentrupsogn.** Dertil hører: Spentrupbye; Hadstrupbye; Jennumbye.

2) **Gassumsogn** er Annexet til Spentrupkirke, og bestaaer af Gassumbye; Hvidsteenbye; Dyrbye, hvor man seer Rudera af en nedbrudt Kirke; udi samme Byes Egn er en Banke, hvor man siger, at et Slot, kaldet Ulveholm, har staaet. Randrupbye; Søegaard, en eensted Gaard; Allestrup, en eenlig Gaard, beliggende i Heden, og hører under den Herregaard Kiellerups Hovedgaardstaxt. Udi dette Sogn er en dyb Dal, kaldet Glubdal, som gjør Skiellet imellem Ondsildherred og Nørrehaldherred.

3) **Asfergsogn** bestaaer af Asfergbye, hvor der forud har været en Færge, til at sætte Folk over en dyb Aae, som nu er næsten hentørret og tilgroet; og skal Byen have faaet sit Navn af samme Færge over Aaen, ligesom Aaensfærge. Æistrupbye; imellem disse to Byer er et Dige, kaldet Dandiget, som gjør Byeskiellet; og strax derved er en Høy, kaldet Danhøy, hvor Kong Dan skal ligge begravet; ligeledes en anden Høy, kaldet Dansknøs, hvor hans troe Tiener, som med ham blev tillige slagen, ligger begravet. Kaatrupbye, som har sit Navn af Kaatbek, som her løber, men har i forud Tid været en stor Aae, der nu er næsten tilgroet. Æistrupmølle; Purrehuset, er en privilegeret Kroe, beliggende paa Eistrupgrund ved Landeveien imellem Aalborg og Randers, og har sit Navn af en derved liggende Høy, kaldet Purrehøy.

4) **Faarupsogn** er Annexet til Asfergkirke. Dertil hører: Faarupbye; Ørildbye.

5) **Glenstrupsogn.** Dertil hører Glenstrupbye, hvis Kirke er forud kaldet St. Mariæ, vor Frue, ja og de tre Mariers Kirke. Paa Byens Gade er en Kilde, kaldet Mariækilde, omgivet med et Dige af Kampestene. Paa en Eng Norden for Byen vises en Plads, hvor forud har staaet vor Frue- eller St. Mariækloster, hvilket ogsaa er kaldet Glenstrupkloster eller

Nørrekloster dette Kloster var for Munke af Benediktinerorden, hvis Forstander var en Abbed; det florerede i det trettende Aarhundrede, men i det femtende Aarhundrede blev Klostergodset efterhaanden henlagt til Mariagerkloster, og derefter ganske forfaldet; men naar det er nedbrudt, vides ikke. Ved Byen ligger en stor Søe, kaldet Glenstrupsøe; denne fiskerige Søe er en god halv Miil lang, og 30 Favne dyb; her fanges alle Slags Fisk, men især de berømte Glenstrupaal, som for deres ypperlige Fedme ere saa begierlige. Endnu er at merke to Høye, beliggende Sonden for Byen, af hvilke den ene er meget stor og anseelig, kaldet Glenshøy, men den anden er mindre, og kaldes Qvindehøy. Handestbye; Karlbye; Kongsvadsmølle; Gundestrupbye; Holmgaardbye, ligger tæt ved Glenstrupsøe, og er derved en Aalekiste: Husum, en eensted Gaard; Bielit, eet Huus, liggende paa Landeveien fra Hobroe til Randers.

6) **Koustedsgn** bestaaer af Koustedbye; Terpbye. Vesten udi dette Sogn løber en Aae, som gjør Skiellet imellem Nørrehaldherred og Sønderlyngherred.

7) **Rostedsogn** er Annexet til Koustedkirke, men ligger i Støvringherred, hvor det findes anført ved No. 10.

8) **Vestertørslevsgn**, saaledes kaldet til Forskiel fra Østertørslevsgn i Gierlevherred. Til Sognet hører: Vestertørslevbye; dernæst tre Gaarde af Gietterupbye, men de øvrige Gaarde af samme Bye høre til Skiellerupsgn i Onsildherred. Udi Tørslevheede oven for en Dal, kaldet Dybdal, findes en hedensk Altersteen oven paa andre store Stene, og kaldes af Almuen Røverstuen; udi samme Heede findes mange store og smaa Gravhøye, og en stor Høy, omsat med Stene, kaldet Tingshøy. Norden for Tørslevbye løber en Bek ud fra Truesøe hen i Glenstrupsøe, som skiller imellem dette Sogn og Mariagersogn, eller imellem Nørrehaldherred og Onsildherred.

9) **Svenstrupsgn** er Annexet til Vestertørslevkirke, men ligger i Onsildherred paa Dronningborgamt, hvor det findes anført ved No. 12.

10) **Tvedesogn**, hvis Kirke er overmaade smuk. Dertil hører Tvedebye, som ligger paa Banker, og hele Gaden igiennem Byen er som en dyb huul Vei; i Byen er ypperligt og overflødig Kildevand. Tvedegaard, har 14 Tdr. 2 Skpr. 2 Alb. Hartkorn, har forud været beboet af Adel. Bierregaard, har 15 Tdr. 4 Skpr. Hartkorn, ligeledes i forud Tid beboet af Adel.

Skalmstrupbye; Giessinggaard, en Herregaard, hvorunder er Aar 1604 henlagt den nedbrudte Herregaard Hungstrups Gods og Jorder, hvorudover Almuen har det Ordsprog: Giessinggaard den røde lagde Hungstrup øde; den frie Hovedgaardstaxt er 69 Tdr. 5 Skpr. 1 Fkr. 1 1/2 Alb., Skovskyld 3 Tdr. 3 Skpr. 1 Fkr. 1 2/3 Alb., Mølleskyld 13 Tdr. 6 Skpr. 2 Fkr., Bøndergods 368 Tdr. 7 Skpr. 2 Alb., Mølleskyld 5 Tdr. 3 Skpr. 2 Fkr., Tiender 157 Tdr. 3 Skpr. Giessingmølle; Hiørnkiærsmølle; Gademølle. Dette Sogn grændser mod Østen til Randersfiord, og mod Sønden til Mellerupfiord.

11) **Lindesogn** er Annexet til Tvedekirke. Dertil hører: Lindebye; Lindegaarde, to Gaarde; Lindegaardsmølle; Medelbye eller Meilbye, hvoraf den halve Deel hører til dette Sogn, men den anden halve Deel hører til Haridslevsogn i Støvringherred.

12) **Haldsogn** er Annex til Borupkirke i Støvringherred. Til Sognet hører Haldbye, som er en stor Bye og ligger meget høit; Skovbye; Mostrup, to Halvgaarde, som har mange smaa Moser og Lynghede liggende omkring sig. Dette Sogn ligger paa den østre Kant af Herredet.

III. Gierlevherred.

Gierlevherred grændser mod Norden til Mariagerfiord; mod Østen til Kattegat; mod Sønden til Nørrehaldherred; mod Vesten til Onsildherred. Gierlevherred indbefatter elleve Landsbyekirkesogne, hvilke ere: 1) Østertørslevsogn; 2) Dalbyeoversogn; 3) Gierlevsogn; 4) Ænslevsogn; 5) Dalbyenedersogn; 6) Raabyesogn; 7) Sødringsogn; 8) Udbyenedersogn; 9) Kastbiergsogn; 10) Vindblæssogn; 11) Kierbyesogn. Vi merke nu hvert Sogn især.

1) **Østertørslevsogn**, kaldet saaledes til Forskiel paa Vestertørslevsogn i Nørrehaldherred. Dertil hører: Østertørslevbye; Ilshøybye; Tørringbye; og af Knedstedbye fire Gaarde; thi den øvrige Deel af samme Bye hører til Raabyesogn. Paa Markerne ere to store hedenske Gravhøye, omsatte med overmaade store Stene; af disse Høye kaldes den ene Steenshøy, men den anden kaldes Hylhøy. Ligeledes findes her to Kilder; hvoraf den ene kaldes St. Mortenskilde og den anden kaldes Nielseskilde.

2) **Dalbyeøvresogn** er Annexet til Østertørslevkirke. Dertil hører: Dalbyeøvrebeye, som saaledes kaldes til Forskiel paa Dalbyenedre. Vinstrupbye; paa Vinstrupmark er en liden Høy med et stort hedensk Steenalter, kaldet Brændestene. Stangerumbye.

3) **Gierlevsogn** bestaaer af Gierlevbye; Blendstrupbye; Vindbyelund, to Gaarde.

4) **Ændelevsogn** er Annexet til Gierlevkirke, og bestaaer ikkun af Kirkebyen Ændelev.

5) **Dalbynedresogn**, saa kaldet i Henseende til Dalbyeøvre. Dertil hører: Dalbyenedrebye, som ligger i en Dal, omgiven med Bakker rundt omkring. Binderupbye.

6) **Raabyesogn** er det ene Annex til Dalbyenedrekirke. Til dette Sogn hører: Raabye; Demstrup, en Herregaard, beliggende under en Bakke; dens frie Hovedgaardstaxt er 77 Tdr. 1 Skp. 2 Fkr. 2 Alb. Skovstyld 2 Skpr. 3 Fkr. 1 Alb., Bøndergods 340 Tdr. 5 Skpr. 1 Alb., Mølleskyld 4 Tdr. 2 Skpr., Tiender 30 Tdr. 3 Skpr.; under Gaarden hører en Vandmølle, kaldet Toppingmølle. Dal, en eensted Gaard; det halve af Knedstedbye, thi den øvrige halve Deel hører til Østertørslevsogn.

7) **Sødringsogn** er det andet Annex til Dalbyenedrekirke. Dertil hører Sødringbye, der ligger ved Søen ligesom i en Ring, hvorudover nogle skrive Byens Navn Søring. Sødtringholm, en Herregaard, beliggende tæt ved Kirken; dens frie Hovedgaardstaxt er 27 Tdr. 5 Skpr, 3 Fkr., Skovskyld 1 Td. 2 Skpr. 2 Fkr. 1 1/2 Alb., Bøndergods 282 Tdr. 1 Alb., Tiender 12 Tdr. Paa denne Gaard mener man, at den i Kæmpevisernes fjerde Part No. 67 omtalte Jomfru Gundel eller Gundelild har boet, da samme Gaard den Tid kun var en Lystgaard, hvis Navn var Sødringsborg.

8) **Udbyenedresogn**. Dertil hører Udbyenedrebye; ved Kirken sammesteds er bygt et Hospital, stiftet Aar 1577 til sex Lemmer, og til deres Underholdning er henlagt den halve Kongetiende af dette Sogn. Udbyeøvrebeye; Katterupbye; Biergebye; Fuglsøbye; Overgaard, en stor Herregaard, beliggende ikke langt fra Søen, thi Hovmarkerne grændse til Mariagerfiords Indløb af Havet. Denne Gaard har for Reformationen tilhørt de katholske Bisper af Aarhus, men ved Reformationen blev sekulariseret og hjemfaldt til Kongen, som

solgte den kort Tid derefter til partikulair Eiendom; paa Gaarden holdes Staldstude; lidet derfra paa en liden ufrie Gaard, Fuglsøe kaldet, holdes Foerstude; ved Gaarden er en Veirmølle, og ved dens Mark er et Færgeløb, kaldet Nødenæs, hvor Mariagerfiord løber forbi ud i Kattegat. Gaarden har sit eget Birketing, kaldet Overgaardsbirketing, hvilket holdes om Torsdagen i et Huus ved Gaarden, kaldet Bielit; den frie Hovedgaardstaxt er 113 Tdr. 7 Skpr. 1 Fkr. 2 Alb., Skovskyld 3 Skpr. 2 Alb., Bøndergods 476 Tdr. 3 Skpr. 3 Fkr. 1/2 Alb, Tiender 79 Tdr. 2 Skpr. 1 Fkr.

9) **Kastbjergsogn** er Annexet til Udbyenedrekerke. Dertil hører: Kastbjergbye; Kastbjergmølle; Komdrup, to Bøndergaarde; Trudsholm, en Herregaard, hvis frie Hovedgaardstaxt er 66 Tdr., Skovskyld 2 Skpr. 3 Fkr. 1 Alb., Bøndergods 530 Tdr. 2 Skpr. 3 Fkr. 1 3/4 Alb., Skovskyld 1 Td. 2 Skpr. 3 Fkr. 2 1/2 Alb., Mølleskyld 11 Tdr. .5 Skpr. 2 Fkr., Tiender 62 Tdr. 3 Skpr. 2 Fkr. Til Gaarden ligger en Vandmølle, kaldet Aemølle. Efter Nogles uvisse Meening skal denne Herregaard i fordum Tid heedt Skiøtterup.

10) **Vindblæssogn**, hvis Kirke med et anseeligt Taarn ligger meget høit for alle blæsende Vinde ude paa Marken midt i Sognet. Dertil hører: Norupbye, hvor Sognepræsten, har sin Præstegaard; Haderupbye; Lystrupbye; Aistrupbye; Nebstrupbye; Kragelundgaard; Falsløvgaard; Hadsund, er Toldstedet, hvor alle Skibe, som passere Fiorden til og fra Mariager og Hobroe, skal klarere og gjøre Rigtighed for deres indehavene Ladning hos Tolderen, som her boer Dette Hadsuntoldkammer ligger en Miil østen fra Mariager. Ved Hadsund er ogsaa Færgested imellem Omersyssel og Himmersyssel. Refsbekhuus; Aemølle.

11) **Kierbyesogn**, er Annexet til Falslevsogn i Onsildherred. Dertil hører Kierbye; Kierbyemølle.

IV. Støvringherred.

Støvringherred grændser mod Norden til Nørreherred, mod Østen og Sønden til Randersfiord, og mod Vesten til Sønderlyngherred. Dette Herred indbefatter eet Kiøbstædkirkesogn i den Handelsstad Randers; dernæst otte Landsbyekirkesogne, hvilke ere: 1) Gimmingsogn; 2) Borupsogn; 4) Haldsogn; 5) Harritslevsogn;

6) Albeksogn; 7) Støvringsogn; 8) Mellerupsogn.
Vi merke nu hvert Kirkesogn i Særdeleshed.

1) Den **Kiøbstæd Randers Kirkesogn**; hvortil hører den Handelsstad Randers; dernæst udenbyes: Vorupbye, beliggende ved den søndre Side af Randers over Aaen. Denne Landsbye hører til Galtenherred, og er vel bekiendt af de sorte Gryder og Kar, som her i Mængde brændes og udføres til Skibs fra Randers til Kiøbenhavn, Østersøen, ja endog til Lifland og andre udenrigske Stæder. Før Reformationen havde Vorupbye sin egen Sognekirke; men efter Kong Kristian den Tredies Befaling blev Vorupkirke nedbrudt, og Sognefolket befalet at søge St. Mortenskirke i Randers. Ikke desmindre har Vorupbye endnu et lidet Kapel af Bindingsværk, hvori ingen anden Gudstieneste holdes, end allene Liigprædikener over Byens Afdøde, hvilke begravnes der i Kirkegaarden, som holdes vedlige. Biellerup- eller Dronningborgsladegaard, beliggende noget uden for Randers, er nu en Herregaard, men var i forrige Tider, saalænge Dronningborgslot udi Randers var ved Magt, en Ladegaard til samme Slot; men da Kong Friderik den Fierde Aar 1718 oprettede Rytterdistrikterne i Jylland, saa blev i dette Amt oprettet det dronningborgske Rytterdistrikt, og Bielerupladegaard indrettet til Barakker for en Deel af det jydskes Kavallerie, og dens Hovmarker til Rytterkobler indelede. Denne Indretning blev ophævet i Kong Kristian den Syvendes Tid, da det dronningborgske Rytterdistrikts Gods blev ved offentlig Auktion Aar 1765 bortsolgt til private Eiendomme; hvorudover og denne Ladegaard som en Herregaard med tillagte frie Hovedgaardstaxt, samt Bøndergods, blev bortsolgt, og af sin nye Eier blev nu kaldet Dronningborg.

Randers, en berømt og skøn Sø- og Handelsstad beliggende ved den store seilbare Gudenaee, som kommer løbende ned fra Skanderborgsøte igiennem flere Søer, gjør derpaa et langt Omsvøb omkring, Silkeborg, gaaer tæt forbi og omkring Staden Randers, og endelig tager sit Udløb i Randersfiord, hvilken stikker nogle Mile langt ind igiennem Landet fra Havet, og her ved Staden gaaer den ferske Strøm i Møde.

Denne Stad ligger 56 Grader 30 Minuter Latitudinis, og 25 Grader 49 Minuter Longitudinis, samt 5 Mile fra Aarhus. Tilforn i de allerældste Tider stod Byen paa den Bakke, Flintberg, som ligger norden for Byen; thi der, hvor Byen nu er anlagt, skal da have

staaet nogle Fiskerleiere, som bleve kaldede Rander- eller Rahnuse, i hvilke de første Beboere have ophængt deres Lax og andre Slags Fiske, for at tørres og speges i Soel og Vind, eller og for at røges thi da faldt her Lax og alle Slags Fisk i største Overflødighed; men siden, for at være Strømmen og Fiorden nærmere, have Indbyggerne for større Bequemmeligheds Skyld med Laxefangsten og Seiladsen flyttet deres Huse ned til Rahnstederne, hvoraf Byen fik det Navn Rannæs, Randræs eller Randers, men i de islandske Skrifter Randaros.

Staden er meget gammel, og en velbekendt Søestad formedelst sin ypperlige Havn og støre Seilads, da engelske og hollandske Skibe flittig besøgte den i det tiende og ellefte Aarhundrede. Naar den egentlig er anlagt og har faaet Kiøbstædsprivilegier er ei bekiendt, men allerede i det ellefte Aarhundrede har den været i Anseelse; thi i Kong Knud den Helliges Tid havde Vendelboerne og den øvrige jyske Almue her deres Samlingsplads Aar 1086, under Anførsel af Æsbern Jarl; ligeledes i Kong Valdemar den Førstes. Tid Aar 1157. De allerældste Privilegier, som nu ere tilovers, ere udstædte af Kong Ærik Mendved Aar 1302; men efter den Tid haves adskillige udstædte af Kong Valdemar den, Anden, Kristoffer den Anden, Valdemar den Tredie, Dronning Margrethe, etc.

Man vil paastaae, at Randers har i forstum Tid været befæstet med Mure, Grave og Volde, hvoraf endnu sees nogle Kiendetegn tilovers; men Andre vil paastaae, at samme ere Rudera af et gammelt, fast Slot, Randelsborg kaldet, hvoraf Byen skulle have faaet sit Navn, hvilket faste Slot med Mure og Grave omkring blev Aar 1340 indtaget i Grevens Feide af Ridder Niels Æbbesøn eller Jepsøn, og derefter forstyrret og ødelagt. Aar 1643 lod den fiendtlige svenske General Helm Vranghel, som havde taget sit Hovedkvarter i Randers, opkaste adskillige Forskansninger og Fæstningsværker til, sit Forsvar.

Byen, er velbebygget og beboet, men de fleste Gader meget smalle. Paa Byen er ni Ind- og Udkiørseler, hvilke have Navn af Porte. Staden har kun en eeneste Sognekirke, kaldet St. Mortenskirke, som er en stor og anseelig gothisk Bygning, men uden Taarn; thi de Klokker, hvormed ringes til Gudstieneste, hænge i et Taarn, staaende paa Torvet. Indvendig, er Kirken ziret med et overmaade smukt og kunstigt Orgelværk, som er bekostet Aar 1752. Man seer her adskillige smukke Monumenter og Epitaphier, og, et, anseeligt Liigkapel, kaldet St. Johannis Kapel. Foruden denne, St. Mortenskirke har her i forstum

Tid været mange Kirker, nemlig: Vor Fruekirke, som var en Klosterkirke til vor Fruenonnekloster, men blev faa Aar efter Reformationen nedbrudt: Graabrødrekirke, som var Klosterkirke til Graabrødrekloster, hvilken Kirke i Kong Kristian den Tredies Tid er blevet gjort til Dronningborgslots Kirke, og derfor ofte kaldes Dronningborgkirke eller Slotskirken i Randers; men denne Kirke blev tilligemed Dronningborgslot afbrudt, og Meenigheden med Kirkens Indkomster bleve henlagte til St. Mortens Kirkesogn: St. Laurentiikirke, laae uden for Byen paa en høi Bakke, kaldet St. Laurentzbanke, men samme Kirke blev nedbrudt Aar 1592; dog er dens Kirkegaard stedse siden blevet brugt som en Assistenzkirkegaard uden for Byen, og er paa Stedet i forrige Aarhundrede af Borgemester Jesper Lauritzen i Randers opbyggt et lidet Kapel, som kaldes St. Lauritzes Kirke paa Bakken, hvilket bruges til at holde Liigprædiken udi over dem, som i samme Kirkegaard begravnes: St. Pederskirke, som efter Reformationen er Aar 1535 nedbrudt, og deraf er ikkun Taarnet tilovers, kaldet St. Petri eller Byens Taarn, staaende ved Torvet, og i samme Taarn hænge de Klokker hvormed ringes til Gudstienesten i Byens Sognekirke, som forhen er meldt: St. Klemenskirke, som efter Reformationen blev nedbrudt Aar 1540; men Taarnet, St. Klemenstaarn kaldet, blev staaende tilbage indtil Aar 1671, da det afbrændte, og er nu i Grund nedbrudt: Helligaandskirke, som var Klosterkirken til Helligaandskloster eller Helliggeisthuus, blev ogsaa nedbrudt nogle Aar efter Reformationen.

Ligeledes har her i Randers været i fordom Tid følgende Kloster, nemlig: Vor Frue- eller St. Mariækloster, for Nonner af St. Benediktinerorden; dets Forstander var en Prior; man mener, at Raadhuset er en Levning af denne Klosterbygning: Graabrødrekloster, var af Franciskaner- eller Minoriterorden, stiftet Aar 1236, hvis Forstander eller Klosterpater blev kaldet Gardian; af dette Klosters Rudera blev Dronningborgslot opbyggt. Foruden disse to store Kloster har her ogsaa været to mindre Pleiehuse, som ogsaa havde Navn af Kloster, nemlig den Helligaands- eller Helliggeisthuus, som i sig selv var et Hospital for Syge; dette Klosters Indkomster bleve siden forflyttede Aar 1552 til Aarhuushospital, men naar Klosterbygningen er nedrevet, vides ikke. Det andet var St. Jørgenshuus, som og kaldes et Kloster, hvilket har været et Hospital for spedalske og syge Mennesker. Dette Huus gav Kong Kristian den Første til Mariagerkloster.

Derpaa funderede Kong Kristian den Tredie Aar 1558 et nyt Hospital i den saa kaldede Provstegaard i Randers, og blev til de Fattiges Underholdning i samme Hospital henlagt en Deel Bøndergods og Tiender. Bemeldte Hospital, som fik Navn af det almindelige Hospital, fik nye Fundats af Kong Friderik den Anden Aar 1573. Dette Hospitals Bygning bestaaer af 47 Fag Grundmuur og 39 Fag Bindingsværk, underholder 130 Fattige, som hver nyde ugentlig to Mark. Det har sin egen Kirke og Hospitalspræst, samt Værelser til Præsten og Forstanderen, som forestaaer Hospitalets Midler og Indkomster; thi det er ved adskillige Donationer og Legata i ypperlig Stand.

Staden har en god latinsk Skole, som forestaaes af en Rektor og to Hørere; dertil er en grundmuret Bygning, beliggende ved Kirkegaarden. Skolen er beneficered baade med kongelige Legata af Tiender, saa og med private Donationer; men især blev dens Indkomster forøgede ved Mariagers latinske Skoles Nedlæggelse.

Udi Randers har fordem været et Slot, kaldet Dronningborgslot, som var Kong Kristian den Tredies Enkedronning Dorotheæ Livgeding, hvor hun residerede fra Aar 1559 til Aar 1563. Efter Souverainiteten er dette Slot kommet fra Kongen og i Partikulieres Hænder. Først i dette Aarhundrede er samme Slot ganske nedbrudt. Pladsen, hvor Slottet stod paa, er solgt til Bygningspladser til Borgerfolk, som nu der have bygt Huse. Om dette Dronningborgslot har været den kongelige Gaard, som i Kong Kristian den Tredies Tid kaldtes Randersgaard, eller Kongensgaard i Randers, kan ikke siges med nogen paalidelig Vished; men man veed, at i de ældre Tider har Kong Valdemar den Tredie bygt et Slot i Randers, men samme Slot blev af de oprørske Bønder nedbrudt Aar 1357.

Raadhuset i Randers er en gammel grundmuret Bygning, to Etager høi, og bygt Aar 1616. Paa den øverste Etage holdes Raadstueret; neden under holdes Byetinget. Byens Øvrighed er en Borgemester, to Raadmænd og en Byefoged. Magistraten har Overret, og dens Domme gaae lige til Høisteret. Denne Landstingsret har Kong Friderik den Fierde Aar 1718 skienket Byen lige med andre Stifternes Hovedstæder i Jylland.

Staden er folkerig, og Handelen anseelig tilligemed Skibsfarten. Tilforn har Gudenaæ kundet baaret Skibene lige op til Skibsbroen eller Lossestedet, men nu er Havnen og Fiorden saa tilstoppet af Sand, at intet Skib kan flyde længer ind end paa fire Fods Dyb paa to Mile nær Byen. Randersfiord gaaer i mange

Bugter og Bøininger, hvorudover Indsejlingen er vanskelig. Den nærmeste Havn for Skibene er ved Mellerup, hvorfra det meeste af Skibsladningerne og Vahrene maae ved Pramme indføres til Byen, fordi Skibene ei kan flyde høiere op. Kiøbmændenes Handel er meest med Lerreder, Kornvahre af en fast utrolig Mængde, i Særdeleshed Malt, som aarlig udskibes med deres egne Skibe; men det, som allermeest har gjort Randers saa bekiendt og navnkundig baade inden- og udenrigs, er tre Ting, nemlig:

1) Den skønne Randers Lax, som fanges i Randersfiord og ved Udløbet af den ferske Strøm Gudenaee. Disse Randers Lax ere ypperligere end norske, bornholmske og svenske Laxsorter; thi de ere baade federe og lækrere i Smagen, saa og vægtigere end alle andre. Neden for i Randersfiord findes 11 og oven for 5 Laxegaarde, hvoraf nogle høre til Randersbyes Indvaanere, men andre til Grevskabet Frisenborgs og Frisenvolds Eiere. Udi Dybet maae ingen sætte Garn, uden det saa kaldede nedre Fiskerhuus, som dertil er berettiget. Laxen fanges da i Laxegaardene, ved det at den løber ind i den Ruse, som er sat mod Strømmen, der er breed foran ved Indledet, men smal bag ved. Laxen løber til om Vinteren fra Mortensdag til sidst i Martii.

2) Bryggeriet i Randers, da her brygges et Slags stærkt Øl, som er meget begiærligt, og kaldes Randers Buurøl.

3) Randers Handsker, hvilke formedelst deres Fiinhed i Læderet og særdeles behagelige Lugt opkiøbes i store Partier, og udføres til Rusland, Tydskland, Frankrig og Engeland.

Byens Indvaanere har daglig alle Slags Strandfisk i Overflødighed, saasom Giedder, Aborrer, Aal, Helt, Smelt, Ørreder, hvilke falde om Sommeren, og ere tre Slags, nemlig som er den beste, og Laxen nærmest i Smag; Graaørred; og Rødørred som er den sletteste.

I Byen er anlagt et Sukkerraffinaderie og en Kønrøgsfabrik. Byens Indvaanere drive ogsaa Avling; thi Byens Hartkorn er 192 Tdr. 3 Skpr. 2 Fkr. 1/2 Alb., hvorunder indbefattes Byens fire Vange, nemlig Øster-, Vester-, Nye- og Udervangen.

Posten ankommer Sønden fra og gaaer Nord paa hver Tirsdag og Fredag Klokker 8 om Aftenen, efter at den er afgaaet Sønder paa hver Tirsdag og Fredag om Formiddagen Klokker 8.

Marked holdes her aarlig Tirsdagen for Fastelavns Søndag med Heste; den 21. Februarii med Kramvahre i otte Dage; Tirsdagen for Midfaste med Heste og Qvæg; den 8. Oktober med Kram, Heste og Qvæg i otte Dage.

Af Møller ere i og ved Randers Hvidmølle, Hestemølle og Veirmølle.

I fordom Tid har ogsaa været Dronningborgslots Mølle, men er ødelagt med Slottet.

2) **Gimmingesogn** er det ene Annex til Randers; thi den ene residerende Kapellan ved Randers Sognekirke er tillige Sognepræst til Gimmingekirke. Til Sognet hører Gimmingebye og Tierebye.

3) **Lemsogn** er det andet Annex til Randers; thi den ene residerende Kapellan ved Randers Sognekirke er tillige Sognepræst til dette Sogn. Dertil hører Lembye.

4) **Borupsogn**; hvortil hører: Borupbye; Biergbye; Helstedbye; Oustmølle. Af Romdrupbye hører den halve Deel til dette Sogn, men den anden halve Deel hører til Raastedsogn.

5) **Haldsogn** er Annexet til Borupsogn, men ligger i Nørrehaldherred, hvor det forhen findes anført under No. 12, Pag. 747.

6) **Harridslevsogn** bestaaer af Harridslevbye; Lindbergbye; ligeledes den halve eller søndre Deel af Medelbye eller Meilbye, thi den øvrige halve eller nordre Deel af samme Bye hører til Lindesogn i Nørrehaldherred; paa Medelbyemark sees endnu baade Grundvold og Rudera af en Kirke og Kirkegaard. Sparrehusene, ere to jordløse Huse, opbygte paa en opbrudt Skovjord.

7) **Albeksogn** er Annexet til Harridslevkirke. Dertil hører: Albekbye; tvert igiennem denne Bye løber en Bek ud i Randersfiord; Albekmølle; Vejstrupbye, hvis Navn har i ældre Tider været Vestretorp; Østrupbye, hvis Navn har i ældre Tider været Østretorp; udi denne Bye sees Rudera af en gammel og stor Bygning, som har været i ældgamle Tider en Herregaard, og tilhørt de katholske Bisper i Aarhus, som her have opholdt sig om Sommeren, da man finder adskillige Breve underskrevne af de katholske aarhusiske Bisper paa Østthorp eller Østrup; ligeledes, fik Biskop Svend, som stiftede Ømkloster, sin Helsot paa Østrup. Ved Reformationen blev Østrupgaard sekulariseret, og hiemfaldt med de andre biskoppelige Gods til Kongen. Nogle Aar derefter er den nedbrudt, og lagt under Dronningborgslot.

8) **Støvringssogn**. Dertil hører: Støvringbye, beliggende paa en høi Bakke; Aastrupgaarde; Støvringgaard, en Herregaard, som af Geheimeraadinde Kristine Harboe, fød Baronesse af Finren, er med tilhørende Gods og Tiender oprettet Aar 1725 til et Jomfrukloster for en Priorinde og tolv

Jomfruer, hvis Forældre have været i de fem første Klasser af Rangforordningen. Enhver af dem nyder aarlig frie Huus, Kost, Ildebrand og 80 Rdlr. Pension, men Priorinden nyder aarlig 120 Rdlr. Fundatzen paa Støvringgaardskloster er konfirmeret af Kong Kristian den Siette Aar 1745 den 12. Martii. Efter Stifterindens Død blev Støvringgaardsklosters nye grundmurede Bygning af to Etager opført, og Værelserne til Konventualinderne beqvemmeligen og ziirligen indrettede. Udi Spisesalen sees Stifterindens prægtige Skilderie i Legems Størrelse. Udi den østre Længdes øverste Etage er indrettet et overmaade prægtigt Prædikekapel eller Klosterkirke. Støvringgaards frie Hovedgaardstaxt er, 38 Tdr. 3 Skpr. 2 1/2 Alb., Skovstyld 2 Tdr. 1 Skp. 2 Fkr. 21 Alb., Bøndergods 335 Tdr. 6 Skpr. 1 Fkr., Skovskyld 4 Skpr. 1 Fkr., Tiender 52 Tdr. 1 Skp.

9) **Mellerupsogn** er Annexet til Støvringkirke. Dertil hører: Mellerupbye, der ligger tæt ved, Randersfiord, som derfor her bliver gemeenlig kaldet Mellerupfiord eller Melleruphavn; thi Kiøbmændenes Skibe, som ei kan flyde over Sandgrundene, ligge her for Anker, og udlosse den meeste Ladning i Pramme; dernæst blive alle Fartøier ved deres Ind- og Udseiling til og fra Randers her efterseete. Sødovgaard.

10) **Raastedsogn** er Annexet til Rovstedkirke i Nørrehaldherred. Til Sognet hører: Raastedbye; Sveistrupbye; Blegvad; Hedegaard, og den halve Deel af Byen Komdrup; thi den øvrige halve Deel hører til Borupsogn.

V. Galtenherred.

Galtenherred grændser mod Østen til Sønderhaldherred; mod Sønden til Sabroehherred, men mod Vesten og Norden til Randersfiord Dette Herred bestaaer af tolv Landsbyekirkesogne, hvilke ere: 1) Galtensogn; 2) Hadbergsogn; 3) Vissingsogn; 4) Værumsgn; 5) Ørumsgn; 6) Haslumsogn; 7) Øltsogn; 8) Laurbergsogn; 9) Leerbergsogn; 10) Ødumsogn; 11) Voldumsogn; 12) Rudsogn Vi merke nu hvert Sogn især.

1) **Galtensogn**, hvis Kirke har et anseeligt Taarn, som nedentil er fiirkantet, oven til ottekantet og derpaa et Spiir. Til Sognet hører: Galtenbye; Vinterslevbye; Ballebye; Hengebye.

2) **Hadbergsogn** er det ene Annex til Galtenkirke. Dertil hører; Hadbergbye; Kollerup, en Herregaard, som i forrige Tider har ligget til Galtensogn, men efter Kong Friderik den Tredies Tilladelse blev Aar 1663 lagt til Hadbergsogn; den frie Hovedgaardstaxt er 19 Tdr. 5 Skpr. 1 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 2 Tdr. 1 Skp. 2 Fkr. 2 1/2 Alb., Mølleskyld 3 Tdr. 1 Skp. 2 Fkr., Bøndergods 196 Tdr. 5 Skpr. 1 Alb., Skovskyld 2 Skpr., Mølleskyld 5 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr. Til Gaarden er en Vandmølle og et Smedehuus.

3) **Vissingsogn** er det andet Annex til Galtenkirke. Dertil hører: Vissingbye; Oxenholt, et eenligt Sted; Nyeborg eller Trængsel, eet Huus.

4) **Værumsogn** bestaaer af Værumbye; Værummølle; Nørskov, eet Huus.

5) **Ørumsogn** er Annexet til Værumkirke. Baade Sognet og Kirken har Navn af en Bye, kaldet Ørum, som har staaet ved Kirken, men er nedbrudt, og dens Jorder og Marker henlagte under Hovmarkerne. Til Sognet hører: Vætbye; Jebergbye; Frisenvold, en Herregaard og Hovedgaard for Baroniet Frisenvold; Gaardens gamle Navn var Torupgaard, Torupslot, Thordorpslot eller den faste Gaard Thordorp, og var efter de Tidens Maade meget vel befæstet; men i Kong Kristian den Tredies Tid er Torupslot nedbrudt, og dets Materialier forbrugte til Dronningborgslots Opbyggelse; efter den Tid kaldes det ikkun Torupladegaard. Aar 1644 solgte Kong Kristian den Fierde Gaarden til partikulair Eiendom; siden blev Torup af Kong Kristian den Femte Aar 1672 gjort til et Baronie eller Friherskab, og kaldet Baroniet Frisenvold; det tilhører nu den grevelige Reventlouske Familie. Til Gaarden er et got Laxefiskerie i Randersfiord, hvilket forpagtes bort; paa Gaarden holdes et Stutterie; den frie Hovedgaardstaxt er 85 Tdr. 4 Skpr. 1 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 2 Skpr. 1 1/2 Alb., Bøndergods 483 Tdr. 7 Skpr. 3 Fkr., Skovskyld 2 Tdr. 1 Skp. 1 Fkr. 1/2 Alb., Mølleskyld 2 Tdr. 4 Skpr. 3 Fkr., Tiender 147 Tdr. 3 Skpr. Et Fiskerhuus, beliggende ved Randersfiord, hvor en god Deel skønne Randers Lax fanges, men Huset tilhører Baroniet Frisenvold.

6) **Haslumsogn** eller Haslundsogn. Dertil hører: Haslundbye; Tebbestrupbye; Borupbye; Amstrupgaard.

7) **Ølstogn** er Annexet til Haslundkirke. Dertil hører: Ølstbye; Askildrupbye; Ginnerupbye; Trudstrupbye; Robdrupbye; Teilgaard; Mikelstrup,

en eenlig Gaard; Brusgaard, en Herregaard, hvis frie Hovedgaardstaxt er 43 Tdr. 5 Skpr. 2 1/2 Alb., Skovskyld 1 Td. 2 Skpr. 2 Fkr. 1 1/2 Alb., Mølleskyld 5 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr., Bøndergods 217 Tdr. 4 Skpr. 3 Fkr. 1/2 Alb., Skovskyld 2 Tdr. 5 Skpr. 2 Fkr. 1 Alb., Kirketiender 13 Tdr. 4 Skpr. Ølstvadkroe; Agerhuset, og nogle andre smaa Huse.

8) **Laurbergsogn**; hvortil hører: Laurbergbye; Æffendrup, to eenlige Gaarde; Løistrup, en Herregaard, men nu bruges som en Ladegaard under Baroniet Frisenvold; dens frie Hovedgaardstaxt er 48 Tdr. 5 Skpr. 1 Fkr. 1/2 Alb., Skovskyld 4 Tdr. 3 Skpr. 1 Fkr. 2, Alb., Mølleskyld 3 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr. 1 Alb., Bøndergods 265 Tdr. 3 Skpr. 3 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 2 Tdr. 2 Fkr., Tiender 102 Tdr. 2 Skpr. Løistrupnyemølle.

9) **Leerbergsogn** er Annexet til Laurbergkirke, og bestaaer allene af Leerbergbye.

10) **Ødumsogn**, hvis Kirke er den største Landsbyekirke i Aarhusstift. Dertil hører Ødumbye, som ligger høit, og har intet Vand i Byen, men uden omkring er Byen omgiven med smaa Bekke. Astrupbye; Røvebye; Langskovbye; Tostrupbye; Sellingbye; Amdrup, som var tilforn en Bondebye af fem, Gaarde, men bleve afbrudte først i dette Aarhundrede, og bruges nu som en Bondegaard; Æbbestrup, en eensted Gaard.

11) **Voldumsogn**; hvis Kirketaarn er prydet med et blyetakt Spiir. Dertil hører: Voldumbye; Riggerupbye; Hvalløsebye; Klausholm, en Herregaard, som i fordum Tid har været befæstet og i god Forsvarsstand; thi Kong Valdemar den Anden har Aar 1233 beleiret Klausholm, og efter lang Beleiring indtaget og ynkelig spoleret den med omliggende Gods, hvilket en Inskription i Voldumkirke lige for Prædikestolen udviser. Endog i forrige Aarhundrede blev den nogle Gange truet med fiendtlige Anfald. (Læs derom danske Magazin Tom. 4. Pag. 148 og følgende). Paa Gaarden er et anseeligt prædikekapel, med prægtige Ornamentter, Orgelværk etc. givne af Kong Friderik den Fierdes Enkedronning Anna Sophia, som her residerede fra Aar 1731 indtil hendes Død 1743. Efter hendes Død solgte Kong Kristian den Siette denne vigtige Herregaard til privat Eiendom. Ved Gaarden er et betydeligt Kalkbrænderie, anlagt Aar 1746; rundt om findes Kalkstene i den største Mængde, til at drive Kalkfabriken med, og holdes Klausholmskalk ligesaa god som Faxøkalk i Sieland. Til Gaarden er ypperlige store Skove af

Eeg og Bøg, ligeledes got Fiskerie af alle Slags Fisk. Under Klausholm ligger Amaliægaard i Hornsletsogn i Østerlisbiergherred paa Kalløeamt, hvorefter er meldt Pag. 739. Den frie Hovedgaardstaxt er 133 Tdr. 5 Skpr. 2 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 13 Tdr. 2 Skpr. 1 Fk., Mølleskyld 3 Tdr. 5 Skpr. 3 Fkr.; derunder Konge- og Kirketiender 43 Tdr. 6 Skpr., Bøndergods 941 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr. 2 Alb., Skovskyld 3 Tdr. 3 Skpr. 3 Fkr. 1 Alb., Mølleskyld 3 Tdr. 5 Skpr. 3 Fkr., Tiender 87 Tdr. 7 Skpr. 2 Fkr. Klausholmmølle: Melmølle; Rævensmølle. Ved Voldumkirke er Klausholms Hospital for 6 Fattige, som nyder ugentlig hver 2 Mark. 12) Rudsogn er Annexet til Voldumkirke. Dertil hører: Nielstrupby; Bramstrupby; Hallingdrupby; Stobdrup, en eenlig Gaard; Drostrup, en eenlig Gaard; Alstrup, en eenlig Gaard; Alstrupmølle; Ælgaarden; Sundhule. Rudkirke ligger for sig selv ved Landeveien imellem Aarhus og Randers.

13) **Hallingsogn** er Annexet til Søbyekirke i Sønderhaldherred paa Kalløeamt. Dertil hører Hallingby; Villendrup.

VI. Hovelbergherred.

Hovelbergherred eller Houlbergherred grændser mod Vesten, Norden og Østen til Randersfiord, som paa disse tre Kanter gjør Skiellet; eller tydeligere, mod Norden til Sønderlyngherred i Viborgstift; mod Østen til Galtenherred og Sabroherred; mod Sonden til Giernherred; og mod Vesten til Liusgaardherred. Houlbergherred indbefatter tolv Landsbyekirkesogne, hvilke ere: 1) Hvorslevsogn; 2) Gierningsogn; 3) Haurumsogn; 4) Søbyesogn; 5) Houlbergsogn; 6) Grandslevsogn; 7) Saalsogn; 8) Gulevsogn; 9) Vellevsogn; 10) Vegerslevsogn; 11) Aigtsogn; 12) Torsøesogn.

Vi merke nu hvert Sogn især.

1) **Hvorslevsogn**, hvis Navn ogsaa skrives Horslevsogn. Dertil hører: Horslevby; Horslevgaard, en eensted Gaard; paa Horslevmark ligger et meget høit Bierg, kaldet Blusbierg eller Budsbierg, hvilket kan sees fire Mile borte; og kan man paa samme Bierg tælle 30 omliggende Kirker. Amstrupby; Vidstrupby; Alderup, en eeneste Gaard; Hagenstrupmølle.

2) **Gierningsogn** er Annexet til Horslevkirke. Dertil hører: Gierningbye; Tindbye; Borridsbye; Danstrupbye; Stærkiær, en eenlig Gaard; Hesselberg, en eenlig Gaard.

3) **Haurumsogn**, hvis Kirke ligger paa et høit Bierg Sønden for Byen. Dertil hører: Haurumbye; Nærpræstegaard, hvori Sognepræsten boer, er allene med sin Jord og Eiendom tilbage af den Bye Nær, saa og af den Bye Terpet, begge bestaaende af tolv Bøndergaarde, hvilke bleve nedbrudte i Begyndelsen af dette Aarhundrede, da den Herregaard Frisendal blev oprettet, som hører under Grevskabet Frisenborg. I Præstegaardens Hauge findes Rudera af et Kapel, som en Frue, der boede i Terpet, lod nedbryde, og brugte dets Materialier til Haurumkirkes Opbyggelse. Frisendal, en Herregaard, oprettet Aar 1704 af to nedbrudte Landsbyer, Nær eller Nierd og Terp, hvilke bestode af tolv Gaarde, hvis Jorder og Marker bleve giorte til Hovmarker; den frie Hovedgaardstaxt er 31 Tdr. 5 Skpr. 1 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 4 Skpr. 3 Fkr. 2 1/2 Alb. Frisendalsskovhuus; Snurum, to Huse.

4) **Søebyesogn** er Annexet til Haurumkirke, men ligger i Giernherred paa Silkeborgamt, hvor det findes anført under No. 11.

5) **Sahl- eller Saldsogn** bestaaer af Saldbye; Vinkelholm, en eenlig Gaard Skiblund, en eenlig Gaard, hvor man med Baade kan lade sig sætte over Gudenaæ; Skiblundmølle; Friisholt, en Herregaard, hvis Navn i forstum Tid har været Ormstrup eller Vormstrup; dens frie Hovedgaardstaxt er 29 Tdr. 7 Skpr. 3 Fkr. 1 1/2 Alb., Skovskyld 2 Tdr. 1 Skp. 2 Fkr. 1 1/2 Alb., Bøndergods 219 Tdr. 7 Skpr. 1 Fkr. 2 1/2 Alb., Skovskyld 1 Td. 1 Fkr. 2 1/2 Alb., Mølleskyld 4 Tdr. 2 Skpr., Tiender 75 Tdr. 6 Skpr.

6) **Gulevsogn** er Annexet til Saldsogn. Dertil hører: Gulevbye; Nødelundbye; Bøgeskovbye;

7) **Vellevsogn**. Dertil hører Vellevbye; paa Heeden imellem Tørvemosen ved Gudenaæ og Bakkerne der oven for, vises Verlandsgrav, som var Fader til den bekiendte Kiæmpe Vidrik; Ænslevbye; Ænslevgaard, en frie Sædegaard, Henhørende under Grevskabet Frisenborg; dens Hovedgaardstaxt er 23 Tdr. 7 Skpr. 3 Fkr. 2 Alb. Østergaard, en frie Sædegaard, henhørende under Grevskabet Frisenborg; dens frie Hovedgaardstaxt er 24 Tdr. 1 Skp. 2 Alb., Skovskyld 4 Skpr. 1 Fkr. Ved, Gaarden er et Fiskerhuus. Kovdal, en

eenlig Gaard; Teilgaarden; Overaarupmølle; Holm, et Skovhuus; Tostrup, to Gaarde med et Skovhuus; Aabroehuset.

8) **Vegerslevsogn**, hvis Kirketaarn er ziret med et lidet Spiir. Dertil hører: Vegerslevbye, hvis Navn ogsaa skrives Vejerslev og Vederslev. Man mener, at i Vegerslevbye har forud ligget Vitherslevkloster Aar 1200, og var eet af de smaa Benediktinercceller, som vare anlagte ved Kristendommens Begyndelse; men det har uden Tvivl faaet sin Undergang, da de nyere Klosterordener vare indførte og havde faaet Overhaand; thi efter den Tid finder man dets Navn aldrig mere nævnet og anført nogensteds. Paa Vegerslevmark ved Siden af Gudenaee og Borreaee er en Plads, kaldet Ilenborgslot, hvor forud skal have staaet et Slot; Vegerslevmark er omgivet med Vand paa alle Kanter; paa samme Mark imod Gudenaee ligger to Høye med store Stene omsatte i en avlang Kreds, som ere hedenske Begravelser. Borrebye, hvoraf Aaen kaldes Borreaee; Korvadmølle; et Skovhuus.

9) **Aigtsogn** er det ene Annex til Vegerslevkirke. Dertil hører: Aigtbye; Tungelundbye; Momendrup; Astrup, en eenlig Gaard; Salpeterhuset, saa kaldet, fordi her var Aar 1659 indrettet et Salpetersyderie, da her boede en Salpetersyder.

10) **Torsøesogn** er det andet Annex til Vegerslevkirke. Dertil hører: Torsøebye; Torsøemølle; Futingbye.

11) **Houlbergsogn**. Dertil hører: Houlbergbye; Bøstrup; Kongstrup; Nederaarupmølle; Hagsholm, en Herregaard, hvis Bygning er nu nedrevet, og derpaa bygget nogle Bøndergaarde, men Bøndergodset er lagt under Grevenskabets Frisenborg, den frie Hovedgaardstaxt er 4 Tdr. 5 Skpr. 2 Fkr. 2 1/2 Alb., Skovskyld 3 Skpr. 2 1/2 Alb.

12) **Grandslevsogn** er Annexet til Houlbergkirke. Dertil hører: Grandslev, en smuk Bye, som er bygt med Muur- og Bindingsværk; Vrangstrupbye; Knudstrupbye; Bistrup, en Herregaard, indrettet til et Stamhuus for den Lichtenbergske Familie; den frie Hovedgaardstaxt er 43 Tdr. 5 Skpr. 2 Fkr. 1 1/2 Alb., Skovskyld 3 Tdr. 5 Skpr. 3 Fkr., Mølleskyld 7 Tdr. 3 Skpr. 2 Fkr., Bøndergods 491 Tdr. 3 Skpr. 2 Fkr., Skovskyld 13 Tdr. 2 Skpr. 1 Fkr., Mølleskyld og Giesterie 33 Tdr. 6 Skpr. 2 Fkr. 2 Alb., Konge- og Kirketiender 35 Tdr. Grandslevkirke er ei allene udvendig prydet med

Taarn og Spiir, men og indvendig med et kostbart Orgelværk, som af Eieren er bekostet med 500 Rdlr.

13) **Skiødsogn** er Annexet til Lyngekirke i Sabroherred, og bestaaer af mange eeneste Gaarde. Dertil hører: Skiødbye; Lilletorup, en eeneste Gaard; Hadsager, en eeneste Gaard; Loptrup, en eeneste Gaard; Brundt; Lindgaard; Kolbek; Helstrup; Glæsborg; Sølvsteen, et eeneste Sted; Gellund; et eeneste Sted; Rottenborg eller lille Glæsborg, et eeneste Sted.

14) **Saldsogn** er Annexet til Hammelkirke i Giernherred paa Silkeborgamt. Dertil hører: Saldbye; Abtrupbye; Tulstrup, en Herregaard, som er henlagt under Grevskabet Frisenborg; den frie Hovedgaardstaxt er 24 Tdr. 4 Skpr. 3 Fkr. 2 Alb., Skovskyld 7 Skpr. 1 Alb, Mølleskyld 6 Skpr. 1 Fkr. 1 Alb. Tulstrupmølle.

VII. Rougsøe- eller Rougsædherred.

Rougsøe- eller Rougsædherred er meget lidet, og er omgivet mod Norden med Havet, mod Vesten med Randersfiord, og paa de øvrige Sider næsten overalt med Aær og Bekke, saa at det i forðum Tid har været at ansee som en omflydt Øe, hvorfor ogsaa mange paastaae, at dets Navn bør rettest skrives Rousøeherred. Men nøiere at bestemme dette Herreds Grændser, saa grændser det mod Østen og Norden til Sønderhaldherred, mod Vesten til Randersfiord, og mod Norden til Kattegats Vande. Dette Herred er halvanden Miil langt og tre Fierdingvei bredt; det indbefatter fem Landsbyekirkesogne, hvilke ere: 1) Ørstedsohn; 2) Holbeksogn; 3) Udbyesogn; 4) Voersogn; 5) Æstruplundsogn, Vi merke nu hvert Sogn især.

1) **Ørstedsohn**, hvis Kirke er prydet med et stort Taarn med en Spitse af 42 Alnes Høide. Ved Kirken er et stort Liigkapel for Herskabet til Steenalt. Strax ved Kirken ligger et grundmuret Huus, forðum Kirkelade kaldet; men af denne Bygning er den største og søndre Deel indrettet til et Hospital, stiftet Aar 1639 først til syv fattige Lemmers Ophold, men siden Aar 1738 forøget til fiorten fattige Lemmers Pleie. Til Hospitalet er henlagt 7500 Rdlr., som stedse staae prioriterede i Steenalts Herregaard. Udi den nordre Ende af samme Bygning er indrettet en Skole til Sognets Ungdom, som

samme Tid er ogsaa stiftet. Til dette Sogn hører: Ørstedbye, en stor Bye, bestaaende af 35 Gaarde og en stor Deel Gadehuse; denne Bye har i ældgamle Tider været en liden Kiøbstæd og Ladeplads, hvortil var Indseiling fra Randersfiord, som ved Tidens Længde er eftergroet, og som nu er Kiær og Moser, hvori man ofte har fundet Skibsankere og Baade; udi Byen er ogsaa et lidet Stræde, kaldet Toldbodgyden, hvor Toldboden skal have været for Fartøiers Klarering. Hesringbye, hvoraf Stamhuset Hesringholm har sit Navn, men er fra Byen afsondret ved en imellemløbende Aae, og ligger i Kalløeamt i Vivildsogn; Lillesørupbye, som kaldes saa, for at skille den fra Storesørupbye, som ligger østen derfra i Estruplundsogn: Bodebye, en liden Bye, liggende nær ved Søen, hvor Ørstedbyes Beboere forud har haft deres Søeboder staaende, da her var Seilads; Hollensbergbye; Steenalt, en Herregaard, beliggende i Skoven, har ypperlige Karpe- og Karudsedamme, saa og skiønt Fiskerie i Randersfiord; nogle vil mene, at dens rette Navn er Steenholt; dens frie Hovedgaardstaxt er 78 Tdr. 4 Skpr. 2 Fkr. 1 1/2 Alb., Skovskyld 7 Skpr. 1 Alb., Mølleskyld 1 Td. 2 Fkr, Bøndergods 412 Tdr. 2 Skpr. 1 Fkr, 2 Alb. Skovskyld 6 Tdr. 7 Skpr. 2 Fkr. 1 Alb., Tiender 123 Tdr. 2 Fkr. Ældrupgaard.

2) **Holbeksogn.** Dertil hører: Holbek- eller Houlbekbye, hvorigiennem gaer, især ved paakommende meget Regn- og Tøe, en stærk Vandbek, som løber derfra igiennem Langvadseng ud i Havet; Karebye. Af Ingerslevbye hører den halve Deel her til dette Sogn, men den øvrige halve Deel til Estruplundsogn. Holbekgaard, en Herregaard, hvis Navn i gamle Brevskaber fra det fiortende Aarhundrede skrives Holebek, har i forud Tid været efter de Tidens Maade vel befæstet, og kaldtes i gamle Skrifter en Fæstning; Gaarden har skiøn Skov og ypperligt Fiskerie i Randersfiord; den frie Hovedgaardstaxt er 55 Tdr. 2 Fkr., Skovskyld 2 Skpr. 2 Fkr., Mølleskyld 2 Tdr. 1 Skp., Bøndergods 305 Tdr. 3 Skpr. 2 Fkr. 1/2 Alb., Tiender 52 Tdr. Holbeks kirke har et høit Taarn med et ziirligt ottekantet Spiir, hvis øverste Spitse staaer paa otte høie Pillarer.

3) **Udbyesogn** er et Annex til Holbeksogn Dertil hører: Udbye, hvilken Bye er den yderste Bye af Herredet; og er Udbyemark paa den vestlige Side omflydt af Randersfiord, og paa den nordlige Side af Kattegats Vande.

Udbyehøy et privilegered Færgehuus, beliggende ved Randersfiord; uden for samme Huus kaste de Skibe Anker, som gaae til og fra Randers.

4) **Voersogn**, hvis Sognepræst er Aar 1632 af Kong Kristian den Fierde tillagt Provstekornet af Rougsøehered, hvorimod han svarer aarlig 12 Rdlr. til Biskoppen i Aarhus. Dette Sogn bestaaer ikkun af Voer- eller Vorebye, som ligger høit og nær ved Strandbredden af Randersfiord. Imellem denne Bye Vore og den tvert over for Fiorden paa den anden Side liggende Mellerupbye er den almindelige Losse- og Ladeplads i Fiorden for Kiøbmandsskibene fra Randers, skiønt det er en god Miil fra Randers; thi de Skibe, som ere noget store og dybtstikkende, kan ikke flyde høiere op i Fiorden formedelst Sandgrunde, og derudover maae legge sig her til Ankers, og lade deres Ladninger ved Pramme bringe til og fra Borde. Her er ogsaa det første privilegerede Færgested over Randersfiord imellem disse to Steder, Voer- og Mellerupbyer.

5) **Æstruplundsogn** er nu Annexet til Voerkirke efter kongelig Befaling af 9. Oktober Aar 1751, da disse to Sogne bleve sammenlagte; thi før den Tid var Estruplundsogn annekteret til Ørstedkirke. Dertil hører: Æstruplund, en Herregaard, beliggende ved Strandsiden tæt ved Kirken, paa hvis Kirketaarn er en Spitse, hvorefter de Seilende tage deres Cours og Bestik ved deres Indløb i Randersfiord. Denne Herregaard ligger meget fornøieligt mod Havet og Munden af Randersfiord paa Nord- og Østerkanten, hvorudover den har ogsaa ypperligt Fiskerie i Stranden; den frie Hovedgaardstaxt er 33 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr. 2 Alb, Skovskyld 2 Skpr. 2 Alb., Bøndergods 214 Tdr, 6 Skpr., 2 1/2 Alb. Torslevbye; Storesørupbye, fordem Søetorp kaldet, er bygt rundt omkring en liden Søe, eller meget stor Gadedam; den kaldes Storesørup, for at skille den fra Lillesørupbye i Ørstedsohn. Den halve Deel af Ingerslevbye hører ogsaa til dette Sogn, men den anden halve Deel hører til Holbeksogn.

VIII. Onsildherred.

Onsildherred grændser mod Norden til Mariagerfiord, mod Sønden til Nørrehaldsherred, mod Østen til Gierlevherred, og mod Vesten til Rindsherred i Viborgstift. I dette Herred ligger to Kiøbstæder,

nemlig Mariager og Hobroe. Altsaa indbefatter det: 1) Det Kirkesogn i den Kiøbstæd Mariager; 2) det Kirkesogn i den Kiøbstæd Hobroe; Dernæst ni Landsbykirkesogne, hvilke ere: 3) Hemsogn; 4) Semsogn; 5) Skiellerupsogn; 6) Falslevsogn; 7) Kiærbyesogn; 8) Hornumsogn; 9) Snæbumsogn; 10) Sønderonsildsogn; 11) Nørreonsildsogn.

Vi merke nu hvert Sogn i Særdeleshed.

1) **Mariagersogn.** Dertil hører: Den Kiøbstæd Mariager; dernæst følgende udenbyes Menighed.

Mariagerkloster, en Herregaard, beliggende tæt ved Kiøbstæden Mariager, ved Siden af Sognekirken; samme Gaard har været før Reformationen i de katholske Tider et stort og anseeligt Kloster, stiftet i Kong Ærik af Pommerns Tid i det femtende Aarhundrede, og var baade et Munke- og Nonnekloster, stiftet Jomfrue Maria og St. Birgitha til Ære. Dette Kloster havde overmaade meget Gods, store Privilegier og frie Birkeret; men det stod kun lidet over et Aarhundrede ved Magt. Thi ved Reformationen blev Klosteret med alt sit Gods sekulariseret, og kom i Kongens og Kronens Værje, indtil det efter Souverainiteten blev bortsolgt til privat Eiendom. Af Mariagerkloster, hvor de kongelige Lehnmænd efter Reformationen boede, fik Lehnet, og siden Amtet, sit Navn. De gamle Klosterbygninger bleve nedbrudte Aar 1721 og 22. Til denne Gaard ligger prægtige Ege- og Bøgeskove. Birketinget holdes hver Fredag paa Gaarden. Dens frie Hovedgaardstaxt er 30 Tdr., Skovskyld 2 Tdr. 1 Skp., Bøndergods 252 Tdr. 1 Fkr. 2 Alb., Skovskyld 1 Skp. 1 Fkr. 1 Alb., Mølleskyld 3 Tdr. 1 Skp. 2 Fkr.

Paa en liden Høy i Heeden strax uden for Klosterets Jord er et Kildevæld, kaldet Helligkilde, som aarlig hver St. Hansaften bliver flittig besøgt. De øvrige Byer ere: Fieldstedbye; Katbjergbye, hvor man mener, at det faste Slot Kattebjerg, som blev Aar 1539 belagt og indtaget, har ligget; (see Hvitfelds Krønike Pag. 519.) Brødløsgaard; Vestertorslevmølle; Brødløsheedehuus; Silleborg; Kaibiergod; Frantsberg; Søndergaardhuse; Nørgaardhuse, hvilke ligge under Mariagerklosters Hovedgaardstaxt; Hovbye, hvor man seer Rudera af den nedbrudte Hovkirke; Alstrupbye; Trinnerupbye; Fladbiergbye; Jomfruebakken; Marenmølle; Havnhuset, hvilket ligger under Giesinggaards Hovedgaardstaxt.

Mariager, en Søekiøbstæd, beliggende meget fornøielig ved en Fiord, som af Byen kaldes Mariagerfiord, og paa de øvrige Sider af Byen er Skov og Mark; her haves en behagelig. Udsigt til de mangfoldige Skibe, som daglig passere op og ned ad Mariagerfiord. Denne Kiøbstæd ligger paa 56 Grader 43 Minuter Latitudinis, og 25 Grader 48 Minuter Longitudinis, tre Mile fra Randers og een Miil fra Hobroe. Bemeldte Mariagerfiord har sit Indløb fra Kattedag og er 4 Mile lang og en halv Miil breed. Denne Kiøbstæd har allerførst været en Landsbye, hvis Beboere gjorde Hoverie til Mariagerkloster; men ved Klosterets tiltagende Flor har Byen ogsaa taget til paa Haandværksfolk, som der have sat sig ned og opført Bygninger, saa at Landsbyen fik snart Anseelse af en Kiøbstæd, som da fik Navn efter Klosteret. Den øvede Kiøbstædsfrihed med at handle under Klosterets Beskyttelse og til dets Tieneste, i Følge det Privilegium, som Kong Kristian den Første Aar 1449 gav Klosteret, nemlig at det maatte have frie Havn, som er den Viig uden for Klosteret, hvor Søefarende maatte kjøbe og sælge; ligeledes fik det frit Færgeløb, Birkeret, Told og Forstrand, hvilket altsammen tiente til Byens Opkomst og Fremtarv.

Men efter Klosterets Sekularisation og Reformationen har den formodentlig faaet sine første Kiøbstædsprivilegier af Kong Kristian den Tredie; thi i Kong Friderik den Andens Tid opregnes Mariager Aar 1580 blant de andre Jyllands Kiøbstæder. Byens Sognekirke er det nedbrudte Mariagerklosters gamle anseelige Klosterkirke, og er een af de anseeligste Kirker i Jylland, thi den er 84 Alen lang, 48 Alen breed og 52 Alen høi; den har indvendig tre Rader Hvælvinger, hvilende paa tolv store ottekantede Pillere. Denne store Kirke er bygt i Kong Kristian den Førstes Tid Aar 1460; man seer her mange Epitaphier; det Stykke af denne anseelige Kirke imellem Taarnet og Storkirken, kaldes Domkirken; Kirketaarnet er nu kun 56 Alen høit, men har i fordum Tid været prydet med et meget høit Spiir. Denne anseelige Klosterkirke blev givet Byens Borgere til en Sognekirke efter Reformationen i Stedet for Byens gamle Kirke, St. Pederskirke kaldet, som for Brøstfældigheds Skyld blev nedreven, og hvoraf sees endnu nogle Rudera, at den har staaet midt i Byen.

Udi Mariager har tilforn været en latinsk Skole fra Kong Kristian den Tredies Tid, men samme blev reduceret Aar 1739 og dens Indkomster henlagte til Randers og Horsens latinske Skoler. Ligeledes

har Byen havt i Kong Hanses Tid Aar 1490, et Hospital, men samme er siden forandret og henlagt til Hospitalet i Horsens.

Udi forrige Aarhundrede har Byen været meget større end den nu er, da den er indeelt i to Qvarterer. Igiennem Byen løber to smaa Aær, af hvilke den ene er Strømmen fra den øde Stampemølle, hvilken Strøm midt i Byen falder i den anden Strøm og samtlig løber ud i Fiorden; den anden er Strømmen fra Byens nu ødelagte Kornmølle, da Byen Aar 1767 fik en Veirmølle.

Uagtet Byen har baade en god Havn, beqvem Indseiling, saa og en god Losse- og Ladeplads ved Skibsbroen, saa er dog Toldstedet forflyttet fra Mariager til Hadsund, hvor Tolderen boer og Skibene klarere. Til Byen er god Seilads og temmelig stærk Skibsfart, thi fra Mariagerfiord udskibes aarlig mange Ladninger Brænde og Landets egne Produkter af Kom- og Fedevahre, som Byens Kiøbmænd og Skippere forsende til Kiøbenhavn og andensteds. Ligeledes afsendes hele Skibsladninger med den Kalk, som brændes paa begge Sider af Fiorden, hvor man paa en Miilsvei seer lutter Kalkovne og udhulede Kalkbierge. Dette Kalkbrænderie var allerede i Drift i Kong Kristian den Tredies Tid; og mange tusinde Læster Kalk og hele Skibsladninger ere komne i Kong Kristian den Fierdes Tid fra Mariagerfiord til Kolding, Kronborg, Frederiksborg og kongelige Bygninger i Kiøbenhavn.

Udi Mariagerfiord har i Kong Friderik den Andens Tid været et betydeligt Sildefiskerie, hvor Kongen holdt Aar 1563 sine Saltere til visse Tider, og derfor kaldtes Kronens Sildefiskerie. Skiønt her ikke nu er saadant Sildefiskerie som tilforn, saa haves dog daglig tilstrækkeligt Fiskerie i Fiorden af Aal, Flyndre og alle Slags Strandfisk.

Byens Magistrat er en Byefoged, som holder Byeting hver Onsdag udi et dertil leiet Borgerhuus, eftersom Byen ingen ordentlig Raadstue haver. Med Ildsvaade er Byen ofte hiemsøgt. Her holdes et ridende Bud, som hver Tirsdag og Fredag afleverer og modtager Breve paa Randersposthuus.

Byens Indvaanere have nogen Landbrug og Agerdyrkning, thi Byens Markjorde ere ansatte for 26 Tdr. 2 Skpr. 3 Fkr, 2 Alb. Hartkorn. Foruden Torvedag, som holdes hver Torsdag, holdes her aarlig fem Markeder, nemlig den 5. Februarii med Heste og Fæ; samt Hestemarked hver Tirsdag; den sextende Dag efter Pintsedag holdes Krammarked; den 1. Augusti holdes St. Olesmarked; Tirsdagen næste Uge for Mikelsdag; og den 17. Oktober holdes Heste- og Qvægmarked.

2) **Hemsogn** er det ene Annex til Mariagersognekirke. Dertil hører: Hembye; Skrødstrupbye; Qvotrupgaard; Qvotrupmølle; Vasehuset, liggende under Trudsholms Hovedgaardstaxt; fem Skovhuse.

3) **Samsogn** er det andet Annex til Mariagersognekirke. Dertil hører: Sembye; Ædderupbye.

4) **Hobroesogn**. Dertil hører allene den Kiøbstæd Hobroe.

Hobroe, en liden Søekiøbstæd, beliggende, en Miil fra Mariager og tre Mile fra Randers, paa 56 Grader 42 Minuter Latitudinis, og 25 Grader 38 Minuter Longitudinis. Byen er bygt som en Halvmaane, og har behagelig Udsigt imod Fiorden. Den samme Fiord, som ved Mariager og der forbi har Navn af Mariagerfiord, kaldes her Hobroefiord, saaviidt den anrører denne Byes Egn. Forbi Byen flyder en Aae, som har sit Udløb udi Fiorden; over Aaen er i den nørre Ende af Byen anlagt en Broe, over hvilken falder Landeveien imellem Randers og Aalborg. Nogle mene, at en formuende Mand, ved Navn Hoe, som boede paa en i Nærheden liggende Gaard, kaldet Hovstrup eller Hoestorp, og eiede Eggen, har bygt samme Broe, da baade Broen og Byen har faaet efter ham det Navn Ho-Broe.

Byens ældste Kiøbstædsprivilegier ere forkomne; men de Reisendes Befordring, som falder her igiennem Byen, formedelst den almindelige Landevei, har befordret Byens Fremtarv. At den i det femtende Aarhundrede har havt Kiøbstædsprivilegier, sees af Kong Friderik den Andens givne Konfirmation paa Byens forrige Privilegier.

Byens Kirke, som ligger paa en høi Banke ved den søndre Side af Byen, er kun liden, men indvendig ziirlig.

Seiladsen til Byen falder fra Kattegat ind igiennem Mariagerfiord over de saa kaldte Mariager- eller, Møllegrunde høiere op i samme Fiord, som da kaldes Hobroefiord; thi Skibene seile ind fra Kattegat i Mariagerfiord, gaae forbi Hadsunds Toldkammer, hvor de klarerers ved, siden forbi Mariager længere op i Fiorden og lande ved Hobroe; dog kan de ei komme Byen ganske nær, thi der er kun 6 til 8 Fod dybt Vand. Byens Fartøier seile paa Kiøbenhavn og Norge med Korn og Fedevahre.

Byens Magistrat er en Byefoged, som tillige er Herredsfoged over Onsildherred, og holder Byeting hver Mandag og Onsildherredsting hver Løverdag paa Raadhuset. Det er at agte, at Hobroekiøbstæd hører i det verdslige under Viborgstift Haldsamt. Posten ankommer to gange om Ugen, nemlig Tirsdag og Fredag,

og afgaaer samme Dage. Marked holdes aarlig den 1. Maji, den 10. September og 9. Oktober med Kramvahre.

5) **Skiellerupsogn** er Annexet til Hobroes Kjøbstædkirkesogn. Dertil hører: Skiellerupbye; Anderupbye; Gietterupbye, hvoraf den halve Deel ikkun hører til dette Sogn, men den øvrige halve Deel hører til Vestertørslevsogn i Nørrehaldherred; Skovsgaard, en liden ufrie og ukomplet Herregaard, hvis Hartkorn er 9 Tdr. 6 Skpr. 1 Alb., Bøndergods 87 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr. 1 1/2 Alb., Skovskyld 4 Skpr. 2 Fkr. 2 Alb., Tiender 44 Tdr. 7 Skpr.

6) **Falslevsogn**. Dertil hører: Falslevbye; Balle, en Herregaard, som er ukomplet, men dog tiendefrie; dens Hovedgaardstaxt er 17 Tdr. 2 Skpr. 1 Fkr. 2 Alb., Bøndergods 84 Tdr. 1 Alb., Mølleskyld 5 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr., Tiender 73 Tdr. Assens- eller Asnæsbye ligger ved Udkanten af Mariagerfiord. Tre eenlige Huse.

7) **Kiærbyesogn** er Annexet til Falslevsogn, men ligger i Gierlevherred paa Dronnigborgamt, hvor det findes anført ved No. 11.

8) **Hornumsogn**. Dertil hører: Hornumbye; Brøndumbye; Trinderup, en Herregaard som er tiendefrie, men ukomplet, dens Hovedgaardstaxt er 13 Tdr. 2 Skpr. 2 Alb., Bøndergods 74 Tdr. 5 Skpr. 1 Fkr. 2 1/2 Alb., Tiender 59 Tdr. 6 Skpr.

9) **Snæbumsogn** er Annexet til Hornumkirke. Til Sognet hører Snæbumbye og Gundestrup. Dette Sogns Beboere ere faa; thi hele Sognets Hartkorn er kun 25 Tdr.

10) **Sønderonsildsogn** bestaaer af Sønderonsildbye, hvis Navn Nogle skrive Vognsild; Ulstrupgaarde.

11) **Nørreonsildsogn** er Annexet til Sønderonsildkirke, og bestaaer af Nørreonsildbye. Navnet paa disse to Byer, nemlig Sønder- og Nørreonsild, er i de ældre Tider skrevet Othenshulle Aar 1240, og Othenshul Aar 1403, hvilket Navn er givet disse Byer af en her løbende Strøm, som er kaldet Othenshul, og var et helligt Vand, som blev brugt til de gamle Danskes Afguds, Othen eller Odin, hans Dyrkelse. Her ligger Onsildbroe, hvor Sveno Aggonis Pag. 110 fortæller, at et Feltslag har staaet ved Othenshullebroe imellem Kong Niels og Kong Erik Æmund.

12) **Svenstrupsogn** er Annexet til Vestertørslevkirke i Nørrehaldherred. Dertil hører: Svenstruphovgaard, som har i fordum Tid været en adelig Sædegaard, hvorfor den endnu omstunder kaldes Hovgaarden, men beboes nu af to Bønder uden al Frihed; Truebye, liggende ved Truesøe i Nørrehaldherred, men hører dog her til Sognet; Baggegaard, har tilforn været en Bondegaard, men er nu afbrudt, og dens Eiendom er lagt under Kiellerup; Kiellerup, en Herregaard, liggende i Hedeegnen; under dens Hovmarker er henlagt den nedbrudte Byes Kullerups Jorder og Marker; Gaarden ligger ved en Søe, kaldet Kiellerupsøe; man mener, at Gaardens rette Navn er Kildetorp, af adskillige Kilder nær ved Gaarden, saasom Syekilde, Ploumandskilde, Knudkilde etc.; paa hin Side Søen i en Dal, kaldes Dalsgaardsdale, sees Rudera af en nedbrudt Gaard, Dalsgaard kaldet; den frie Hovedgaardstaxt er 12 Tdr. 5 Skpr. 2 Fkr. 1/2 Alb., Mølleskyld 4 Tdr. 2 Skpr., Bøndergods 222 Tdr. 3 Skpr. 1 Fkr. 1/2 Alb., Mølleskyld 6 Skpr. 1 Fkr. 1 1/2 Alb., Tiender 39 Tdr. 7 Skpr. Til Herregaarden ligger, tre Møller, Søehuus og Smedehuus.

Efterfølgende Silkeborgamt.

Kilde: Nicolay Jonge,
Kongeriget Danmarks chorografiske Beskrivelse.
Kiøbenhavn 1777
Johan Rudolph Thieles Bogtrykkerie og paa hans Forlag, boende i store
Helliggieststrædet No. 150

Side 741 – 770.